

Miha MURKO, dipl. arheolog , Sead BEGANOVIĆ

STRUČNI IZVJEŠTAJ O ARHEOLOŠKOM TOPOGRAFSKOM PREGLEDU NA ŠIREM PODRUČJU VELINOG SELA (BOSNA I HERCEGOVINA)

Koda nalazišta: TPVS14

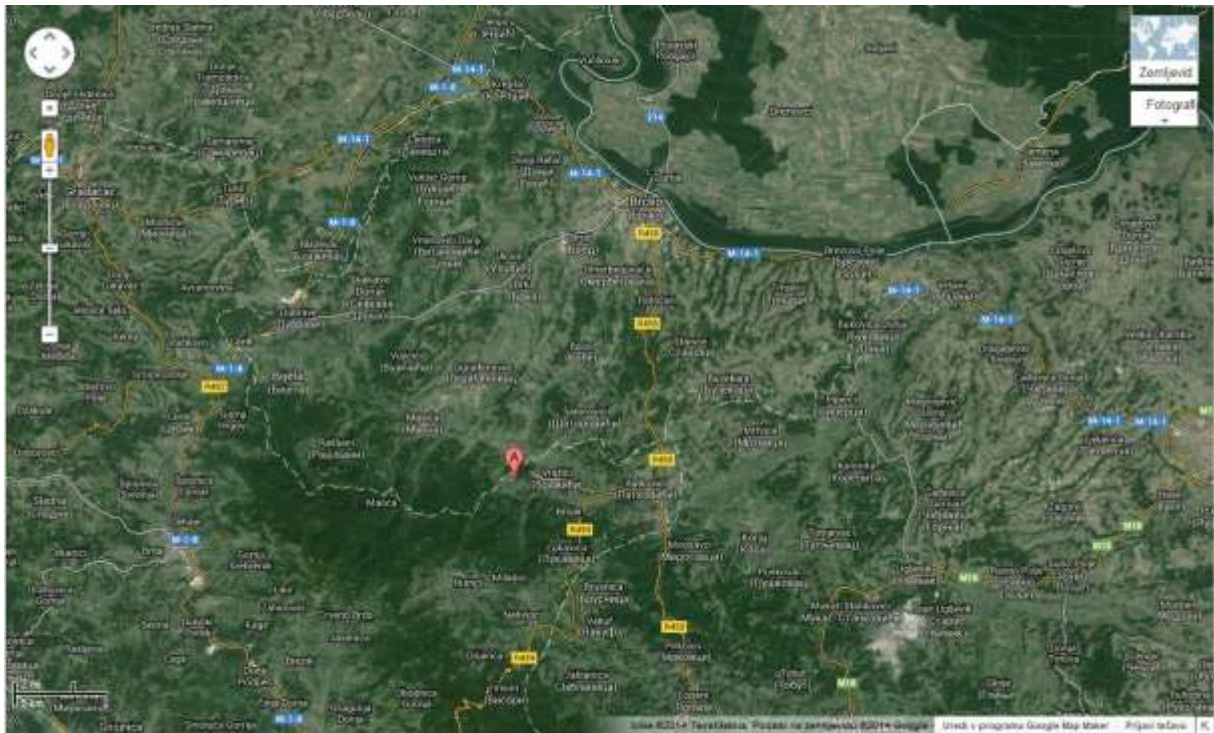
Datum izrade terenskih radova: 17.1. do 19.1.2014

Datum izrade izvještaja: mart 2014

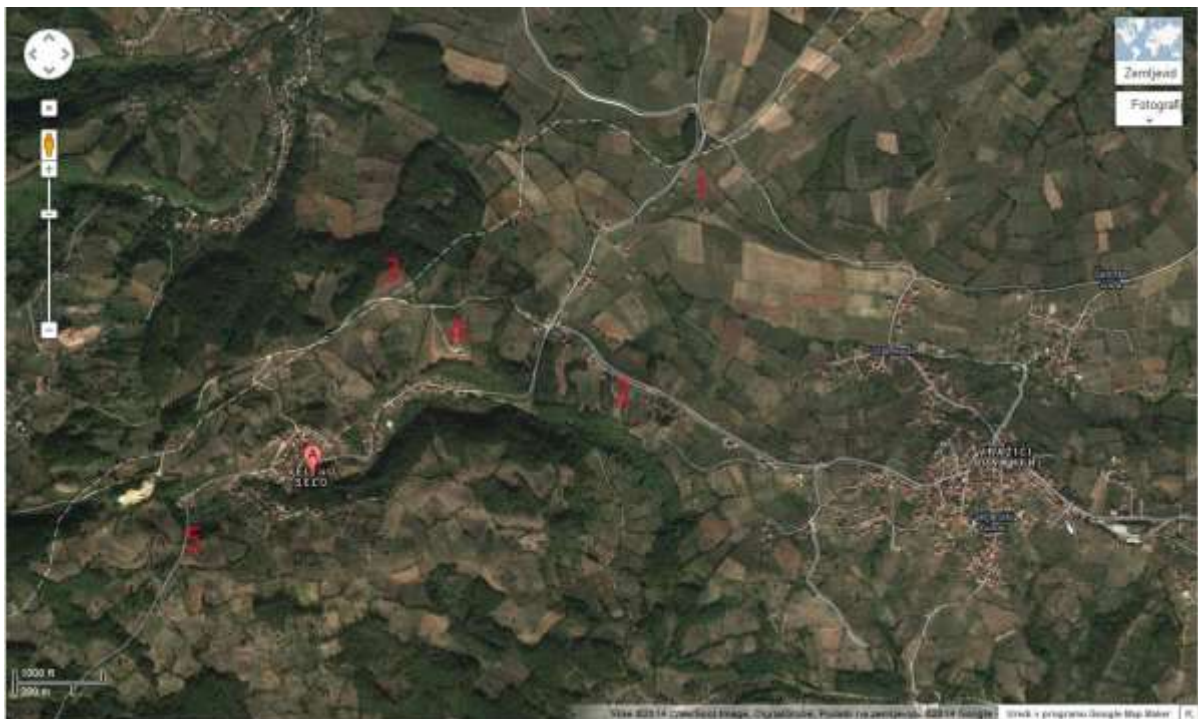
Uvod u metodologiju rada

U godini 2013 smo Miha Murko i Sead Beganović počeli debatu o arheoloških ostavštinama na okolini Velinog sela (Seadov domaći kraj). Naši putevi su se nekako srećale na arheološkim izkopavanjima Marijine cerkve Minoritskega samostana u Mariboru. Sead mi je ispričao o nalazištima, na koje je sam naišao prilikom šetalja po okolini Velinog sela. Sam je isto više puta probo sa manjim testnim sondama, tada je naletio na keramične in druge artefakte iz različitog vremena: prazgodovine, antike i srednjega vijeka. Kad mi je na fotografijama pokazao artefakte i područja gde ih je našao odma sam hitro ugotovio, da se radi o potencijalnim arheološkim nalazištima. Područje me je počelo zanimati i dogovorili smo se, da se prvom prilikom odvezemo tam i stvar precizno pregledamo, dokumentiramo i izradimo stručni izvještaj o arheološkom potencijalu područja. Izvještaj bi služio kao osnova za nadaljnja istraživanja područja, što bi nam dale bolju kulturno-historijsku sliku područja, što je arheološko i historijsko slabo istraženo i poznato.

Velino selo leži na graničnom području Federacije Bosne i Hercegovine i Distrikta Brčko, na sjevernom rubu uspona Majevice blizu Vražičev. Sama vas se razprostira na području uske doline, što potiče iz smjera sjever - jug in se tam strmo zaključa. Područje je izjemno razgibano, reljef je valovit, pun vrtača i viših i nižih brda, koja se bolje ali manje strmo dižu nad njima. Na zapadnom dijelu je lepo vidljiv kraški rub, na kojem je mnogo jama i spodmolov. Većina zato primernoga područja, je poljoprivredno upotrebljena, najviše za njive. Prilikom terenskog obilaska smo preciznije pregledali 6 područja, što stvaraju nekakve zaključene celote (tako geografsko kao i arheološko). Potencijalna arheološka područja smo opisno i fotografsko dokumentirali, isto tako smo sabrali sve lokalne priče o posameznim područjima i probali zapisati i toponime. Većina potencijalnih arheoloških nalaza je na taki ali drugači način ugrožena (poljoprivredna obrada, gradnja, klizišta).

Slika 1. Položaj arheološkega topografskega pregleda (vir: <https://maps.google.com/>)

Slika 2. Precizan položaj arheološkega topografskega pregleda sa pregledanim lokacijama (1-Oputalj, 2-brdo sa radijskim stolpom, 3-Brdo kraj Turbeta, 4-Klisa, 5-Gromonik) (vir: <https://maps.google.com/>)

Opis lokacija i njihov arheološki potencijal

Oputalj

Brdo sa ledinskim imenom Oputljaj leži severno od Velinog sela, cca. 500m severno od raskršća ceste za Vražiće i Velinog sela. Mjesto, gde je danas raskrižje Humka (tak toponim kaže na mogućnost postojanja gomile ali više njih na tom mjestu).

Uzbrdica se strmo diže iz svih smjerova (osim jugozapadne, gde predvidevamo dostupnu put), na vrhu je izravan plato okrugle oblike veličine cca. 1000m², prema istoku puteljak sleme u dužini cca. 350m. Uzbrdica ima dominantnu legu, sa pogledom na severu do Brćkog, na istoku do Vražićev.

U proteklости su područje intenzivno orali, na vrhu pa su sačuvana stara voćna drveća.

Po cijelom području brda leži mnogo više ili manje obrađenih kamenova različitih veličina i oblika. Najviše njih leži u sekundarni legi, za neke mislimo, da su sačuvani »*in situ*«.

Najviše kamenja u sekundarnoj legi leži grmlju, što potiče na južnom rubu slemena, što je između ostalog i parcelna međa. Tam ih je zbog oranja pomaknuo prijašnji vlasnik zemlje. Radi se za obrađeno kamenje različitih veličina i oblika. Po preciznoj analizi smo ugotovili, da riječ o nagrobnom kamenju t.i. *stećke*. Na vrhu brda je okolo drveća složeno kamenje, za neke smatram, da su Stečki, drugi su vjerovatno deli grobnih konstrukcija (jesu isto iz drugoga materiala – peščenjaka, dok je nagrobno kamenje iz apnenca).

Vjerovatno je cijelo područje Oputalja iz istočnog grebena u srednjem veku služilo kao groblje, zbog intenzivne poljoprivredne upotrebe prostora je groblje jako uništeno, na severnom delu je zemlja podvržena jakoj eroziji, ljudi govore, da se po cijelom području nekad na površini pojavljuju ljudske kosti. Prije par godina je na južnom pobočju, kakih 20m pod rubom gornjega platoja S. Beganović napravio sondu i naletio na skeletni pokop, kojega fotografije se nalaze u muzeju u Tuzli. Gledano na veličinu groblja (predviđamo da se radi za 150 grobov), mogućnost da u blizini očekujemo isto manje srednjevjekovno naselje. Na području brda možemo vidjet 3 arheološke zanimljive lokacije.

Slika 3. Pogled na Oputalj iz smeri severozapada, lijepo se vidi dostupni put po slemenu do vrha.

Južna strana brda

Najveća (i najbrojnija) je koncentracija nagrobnog kamenja odnosno. stećaka je na t.i. lokaciji 1, što obuhvata južno z grmovljem zarašćenu zemljišnu među. razdvojiti možemo probližno tri skupine kamenja: 1. je na zapadu (okolo velikoga obrađenog kamna-slika 5 do 9). Velik kamen je uglatoh oblika, dug je cca. 180, širok 90 in debeo 30cm. Kamen je obrađen sa vseh strana, na svim površinama su lepo vidni sledovi obrade. Blizu njega je skupina manjih, isto tako uglatog, kamenja.

Istočno od prve skupine je veća skupina zanimljivog kamenja različitog oblika (slika 14 do 18), a posebno istupa lepo oblikovan reljefni kamen (slika 17,18) velikosti 50x60x35 cm.

U treću skupinu smo uvrstili svo drugo kamenje, što se pojavljuje na području grmlja što, označava parcelno među. Kamenje je rzličite veličine i oblika, koji svi nose vidljive sledove obrade(slika 12, 13).

Kamenje iz prve lokacije su vsi u sekundarnoj legi koji su bili tam prestavljeni u vrijeme intenzivnih poljoprivrednih radova na vrhu brda, gde možemo tražit njihovu originalnu lokaciju. Kamenje je u slabom stanju, mnogi su iz ove lokacije odnešeni ...

Slika 4. Pogled na lokaciju 1 (parcelna međa zarašćena sa grmljem) iz vrha brda (smer pogleda sever – jug)

Slika 5. Mikrolokacija velikog kamena nakon čišćenja grmovlja

Slika 6. Velik kamen pogled iz zapada

Slika 7. Velik kamen, pogled iz istoka

Slika 8. Velik kamen, pogled iz severa

Slika 9. Velik kamen, detalj

*Slika 10. Drugo kamenje u gmlju
(lokacija 1, u pozadini je veliki kamen)*

Slika 11. Drugo kamenje, detalj

Slika 12. Treća skupina kamenja u grmlju

Slika13. Kamen, sekundarno uporabljen kao međaš

Slika 14. Treća skupina kamenja, mikrolokacija

Slika 15. Treća skupina kamenja, istočno

Slika 16. Treća skupina kamenja, od velikog kamena, detalj

Slika 17. Reljefno obrađen kamen

Slika 18. Reljefno obrađen kamen iz skupine 3, detalj skupine 3.

Vrh brda plato

Druga lokacija je vrh brda, što ga predstavlja raven plato veličine cca 1000 m². To je vjerovatno originalna lokacija većine kamenja otkrivenih na lokaciji 1. Na širem prostoru (isto na pobočjih) je još sačuvanih nešto kamenica, za koje nismo čisto sigurni, da su još uvijek na originalnoj lokaciji (većina njih označava parcelne međe). Oko jednog drveta sekundarnoj lokaciji leži nekoliko oblikovanih kamenica (slika 20, 21).

Slika 19. Vrh brda, izravnani plato (lokacija 2.)

Slika 20. Kamenje složeno oko drveta, na vrhu brda (lokacija 2.)

Slika 21. Detalj kamena iz slike 6

Slika 22. Kamene ploče iz pjeskanca, verovatno djelovi grobnih konstrukcija

Slika 23. Kamen u originalni ali sekundarni međi (označava istočnu među parcele)

Slika 24. Kamen u originalnoj ali sekundarnoj međi (označava zapadnu među parcele)

Zapadni greben

Treća arheološka potencijalna lokacija na području Oputalja je šire područje grebena, što potiče od vrha brda u smeri istoka u dužini cca 350 m. Područje je zanimljivo, jer po pričama domaćina, poljeti, kad zemlja popuca od suše, na cijelom području nađemo ljudske kosti. To područje je takođe naviše ugroženo od klizišta na sjevernoj strani (slika 25, 26).

Slika 25. Pogled na greben, što se proteže od vrha brda u smeri ulaza (u pozadini vidni Vražići)

Slika 26. Pogled na strmo pobočje

Slika 27. Klizišta na sjevernom dijelu grebena. severno od vrha brda (vidna su klizišta)

Radijski stolp

Druga lokacija, što smo pregledali širše područje brda sa radijskim stolpom radia AVAZ, na kojem stoji radijski stolp i nedavno sagrađena kuća. Brdo se nalazi cca 300m istočno od raskrižja ceste iz Velinog sela prema Vražićima. Na tom području je Sead u prošlosti već naletio na veće količine keramičkog gradiva na kojega je naletio na istočnom veoma strmom pobočju brda, sa ledinskim imenom *Tijesne pećine* (što je između ostalog isto rub vće vrtače). Južno od brda (100m) je kraški rub, koji je posijan sa jamama i spodmoli, što su isto tako moguće potencialna arheološka nalazišta. Područje je veoma razgibano, posijano sa većim i malim vrtačama, što im dominira vrh brda.

Slika 28. Pogled na brdo sa radijskim stolpom iz Oputalja (pogled prema jugu)

Istočno pobočje i vrh brda

Istočno strmo pobočje brda je delno porašćeno sa travno rušo, na nižem delu (dno vrtače) su posađena voćna drveća, gornji, strmi del ispod samog izravnog djela brda pa je zarasto sa redkom šumom, na tom djelu gledaju iz zemlje takođe skale. Na tom mjestu po legendama postojao ulaz u veću jamu, što su ga domaćini zasuli. Kakih 15 do 20m istočno od ruba gornjega platoa smo nakon ostranjivanja zemljine kore (10-15cm) naleteli na veće količine keramičkog gradiva, izgorjele kosti, kućnog lepa i još nešto kremenovih djelova kamena (del kamna iz katerega so izdelovali kamnito orodje). Preliminarni pregled artefaktnega zbira kaže, da je bilo područje u upotrebi u vremenu praistorije (vjerovatno bronzano ali željezno doba). U svakom slučaju možemo očekivat n znakove naseljenog područja na vrhu brda, iako intaktna antropogena plast sa velikim koncentracijama paljene gline i kućnog lepa kaže, da je bilo isto to područje u aktivnoj upotrebi u vremenu upotrebe gornjeg platoa.

Slika 29. Tijesne pećine, pogled iz juga

Slika 30. Pogled na brdo sa radijskim (vrh brda) stolpom, pogled sa severoistoka

Slika 31. Pogled na veliku vrtaču po vrhom brda, pogled prema istoku

Slika 32. Izkop manje sonde na Tjesinim pećinama

Slika 33. Odma pod zemljinom korom se pojavi tamna plast sa žganino, praistoriskom keramikom i kućnim lepom.

Slika 34. Ožgane kosti, kućni lep. Kremenova jedra i keramični material iz sonde

Vrh brda predstavlja veliki ravan plato veličine cca 3500 m². Dva nova objekta su grubo ušla u startigrafiju potencijalnog nalazišta koji se nalazi na području cca 2500 m² vjerovatno takođe isto i uništila. Jedino južni dio platoja je osto manje više nedotaknut. Isto i to brdo kao

(kao Oputalj) ima odličnu stratešku lokaciju, sa pogledom, koji doseže sve do Brćkoga. Na južni strani je brdo zaštićen sa strmim kraškim rubom, punim jama i spodmolov, na istoku leže dvije velike vrtače (sa rodnom zemljom ,na zapadu je ograničen strmim kamenastim i šumskim pobočjem (na rubu gde potiče na novo uređen šumski put, možemo predviđati da je bila starija dostupna komunikacija). Takođe prema severu vrh brda ograničava strmo pobočje.

Slika 35. Vrh brda sa radijskim stolpom u pozadini

Slika 36. Zapadno i južno od vrha se vije nova cesta, je pa to naj vjerovatnije potek stare komunikacije

Kraški rub

Kraški rub potiče u dužini skoro 1000 m u smeri severozapada –jugoistoka južno od vrha gore navedenog brda . Teren se strmo spušta u smeri juga i porašćen je gostom šumom. Na cijelom području je vidna apnenasta skalna osnova, koja je puna jama i spodmolov. Na tom području se nađe isto mnogo fosilnih ostanaka. Prdviđamo, da su bile te jame prije svega

spodmoli moguća privremena ali isto možda stalna prebivališta ali makar skloništa. Žao nam je alo osim jnekih znakova uklesanih kod ulaza u jamo (donje fotografije) nije uspjelo ustanovit direktnih znakova o antropogeni upotrebi toga prostora u prošlosti, ipak mislimo, da ima područje veliki arheološki potencial.

Slika 37. Strmina kraškoga ruba, koji je veoma teško dostopen

Slika 38. Ulaz u veću jamu

Slika 39. Pogled iz jame

Slika 40. Oznaka na ulazu u jamo

Slika 41. Oznaka na ulazu u jamu

Slika 42. Oznaka na ulazu u jamu

Slika 43. Veći spodmol, kojega još danas ljudi upotrebljavaju kao sklonište, vidni so sledovi loženja vatre

Brdo kraj Turbeta

Na području brda, kojega domaćini jednostavno nazivaju Brdo kraj Turbeta (nad turbetom) su u prošlosti već otkrili keramične posude, koje su imele debele stene moguće je da su bile urne(žare). Cjeloviti gornji plato brda u veličini cca 10000 m² je opasan sa slabo vidnim jarkom dužine cca 400m. Na vrhu brda je izravnani plato veličine cca 3300 m² pod njim se do jarka teren pomalo spušta, za jarkom se posle u smeri severa i istoka teren strmo spušta, međutim on se u smeri juga i zapada izravna. Područje brda je obraslo sa travom, na centralnom i istočnom delu su posađena voćna drveća. Na jugozapadnom pobočju brda stoji t.im. Turbe,

mezar nepoznatog čovjeka. Predviđamo, da se radi o praiсторiskom naselju (verovatno bronastodobno naselje).

Slika 44. Pogled na vrh brda, pogled iz ulaza

Slika 45. Sead Beganović med ogledom terena

Slika 46. Potek sjevernog jarka i vrhnji plato brda

Slika 47. Istočni brda sa vidnim potekom jarka.

Slika 48. Pogled na turbe iz područja istočnog jarka.

Klisa-Klisure

Jugoistočno od brda nazvanog Brdo kraj Turbeta se diže brdo sa ledinskim imenom Klisa, za kojega priča govori, da je tam nekad bio samostan. Ledinsko ime sa korenom Klisa- je često i po običaju kaže na arheološki (prijesvega srednjevjekovni) potencial. Brdo ima na vrhu izravnan plato veličine cca 16000m². Vrh brda je jako pozidan s tri nova objekta, većina područja pa je poraslo sa travom i sa nešto voćnim drvećem. Veoma zanimljiv je istočni manji kraški rub brda, što je zarašćen sa šumom. Skalne stene navode na vjerovatnu antropogenu upotrebu prostora – *kamenolom* morebitnog »samostana« ali nekog drugog objekta u blizini. Žao nam je da na vrhu brda nismo pronašli ostanaka kakih objekata, gonji plato je bio sa građevinskim materijalom.

Slika 49. Pogled na Klisure od turbeta

Slika 50. područje predviđenog kamenoloma (pogled prema jugu) pod Klisurama

Gromonik

Zadnja pregledana lokacija je brdo sa imenom Gromonik, koji leži jugozapadno od Velinog sela. Samo ledinsko ime brda spominje na stariju upotrebu toga prostora (Gromonik je drugo ime za Peruna, slovanskoga boga groma). Zanimivo je isto naziv ceste »Carski put«, koji bi mogao isto tako predstavljati ponovno upotrebljeno staro (verjetno srednjeveško ali rimskodobno) komunikaciju. Na vrhu brda je manja humka (gomila), na vrhu koji je označen grob nepoznatog čovjeka. Područje vrha je zaraslo sa travom i prepleteno sa mnogim putevima.

Slika 51. Pogled na »carski put«, pogled u smeri kamenoloma.

Slika 52. Vrh Gromonika sa grobom nepoznatog čovjeka

Zaključak

Kratak terenski pregled okolice Velinog sela je potvrdio nagovještaj Seada Beganovića, da se u neposrednoj blizini sela nalazi više potencijalnih arheoloških nalazišta. Sve lokacije, koje smo pregledali su potencijalna arheološka nalazišta, koje bi bilo potrebno preciznije istražiti.

Najvažnije i najviše ugroženo je područje brda Oputalj, druga nalazišta nisu ugrožena ali su bila u velikoj mjeri već uništena. Mnogo je lokacija, zbog vremenske stiske nie uspjele posjetiti i provjeriti (muslimansko mezarje, rudnik, nalazište rimskodobne urne (žare) i keramike pod skalom.....).

U primjeru, da se između lokalne samouprave nađe interes za bolju pretragu historijata na vašoj općini Čelić. Pretraga ovoga kraja potrebno je u prvoj vrsti proučiti svu literaturu i napraviti kompletnu historičnu analizu prostora. Potrebno bi bilo posjetiti još druge potencijalne lokacije i skupa sa gore opisanim detaljno pregledati, izmeriti i dokumentirati sve znane podatke i priče o odrađenim područjima. U drugoj fazi pretraga bi bilo dobro u prvi vrsti izvesti nedestruktivne arheološke metode, koje bi zauzele i pregledale šira područja tih nalazišta koja bi nam ponudila podatke o njihovom obsegu i potencijalu (ekstenzivni, intenzivni terenski pregledi, geofizikalne meritve, lidar....). U trećoj fazi bi se izvela manja sondiranja na zanimljivim lokacijama (sonde 3x5m), da bi provjerili sadržaj nalazišta i njihovu stratigrafiju. Isto tako bi bilo potrebno područje pregledati geološko, to bi nam precizno geološka in geomorfološka slika šireg područja pomagala razumjeti poselitvene uzorce i uporabu prostora u prošlosti.

Kao što sem više puta poudario najpotrebnije je pregledati područje Oputalja. Šire područje brda je područje srednjevjekovno groblje, koje je previše uništeno prije svega zbog intenzivne poljoprivredne upotrebe zemljišta. Hitno bi bilo potrebno detaljno prtražiti cijelo područje i dokumentirati položaj (u većini sekundarni) svih kamenih nagrobnika - stećaka), mnogo ih je vjerovatno odnešenih i ugrađenih u kuće, ograde.... Nato bi bilo potrebno svo kamenje detaljno analizirati, da bi ustanovili njihovu starost i poreklo. Na severnom pobočju

brda bi bilo potrebno izvesti arheološke pretrage (izkopavanja), da bi područje rešili pred veoma jakom erozijo, sporedno bi ostala područja pregledali sa geofizikalnim metodama (georadar, magnetna susceptibilnost, magnetometar, električna upornost) i na nekim mjestima izkopali sonde, da bi odredili obseg i sadržaj arheološkog nalazišta.

Krajnji cilj takih prtraga bi bio uspostavljanje muzeja na prostom, gde bi se moglo predstaviti srednjevjekovno groblje, mogući put za šetnju, park..., u blizini je zapuštena škola, koja bi se mogla urediti u muzej...

Za bolju pretragu užega i šireg područja bi lokalna samouprava pridobila mnogo, mnogo turistično zanimljivih stvari, koje bi se mogle ukomponirati u turističnu ponudu područja. Preporučujem, da se probaju za tako obsežne projekte pridobiti evropska sredstva, koja bi omogućila

dobro finansijsku pokrivenost projekta i prisilila izvođača, da se projekt izvede u doglednom roku. Pored samoga šireg područja Velinog sela, je u blizini još mnogo arheoloških i kulturno historijskih zanimljivih područja, koje bi trebalo pridružiti većem projektu (kao primer navodim veoma zanimljivu arheološku lokaciju: Kiklopske zidine – distrikt Brčko). Projekt bi bilo potrebno zastaviti međunarodno u suradnji sa tuđim i domaćim fakultetima i muzejima. U prvoj vrsti bi bilo potrebno uspostaviti stik sa lokalnom (odnosno državnom) službom za očuvanje kulturne baštine, koja bi odredila elemente za nadaljnje pretrage.

Uže i šire područje Velinog sela ima velik arheološki potencijal. Prije svega slaba pretraženost i u većini primjera nedotaknutost potencijalnih arheoloških nalazišta pa to područje napraviti unikatno i veoma primerno za pretraživačko, projektno arheološko, historijsko, geološko, etnološko idr. (meddisciplinarno) pretragu. Područje ima zbog relativne neprepoznatosti i sa tom određenom pristupnošću velik potencijal za razvoj domaćeg i stranog turizma, kojega ponuda bi bila jako bogatija sa dobrom prezentacijom kulturne i prirodne baštine.